

EL LABORATORI I LA BIBLIOTECA DEL COL·LEGI DE SEGONA ENSENYANÇA D'EIVISSA AL SEGLE XIX

M. Neus García Ferrer

Institut d'Educació Secundària Santa Maria d'Eivissa
Seu de la Universitat de les Illes Balears a Eivissa

Paraules clau: *laboratori, biblioteca, Col·legi de Segona Ensenyança d'Eivissa, Eivissa al segle XIX.*

The laboratory and the library of Eivissa's Secondary School in the XIXth century

Summary: The laboratory of Physics and Chemistry of the Eivissa's Secondary School started operating because it was a legal and compulsory requirement; in spite of that, the economic entry destined to the acquisition of the scientific material was quite important. It was ordered to the French manufacturer J. Salleron, who quickly sent it in perfect conditions. The progressive deterioration of this expensive material, as it was the laboratory of Physics, Chemistry and Natural History, only can be explained by its real and effective use. Finally, it's appropriate to underline the hardly absolute poverty with regard to scientific publications (with the exception of those of Medicine), that the center library carried up. The numbers leave it patent: there is no book of Chemistry, only one of Physics, and three of Mathematics. This data allow us to suppose that sciences were not a priority interest of Eivissa's people in the XIXth century.

Key words: *laboratory, library, Eivissa Secondary School, Eivissa in the XIXth century.*

El laboratori de física i química i el gabinet de ciències naturals

El 1864, s'inaugurà a Eivissa el Col·legi de Segona Ensenyança; d'aquesta forma, es va satisfer la necessitat, llarg temps postergada, dels primers elements de caire burgès que els seus fills poguessin cursar els estudis de batxillerat a l'illa.

L'Ajuntament d'Eivissa juntament amb el director de l'Institut Provincial havien programat que, a partir del curs 1868-1869, el centre eivissenc comencés a impartir les assignatures de física i de química; però abans era necessari que comptés amb el corresponent material científic. Degut a que l'Ajuntament de Vila, que era aleshores el titular del centre, no comptava amb els recursos econòmics suficients per a la seua adquisició, de-

manà, el 31 de juliol de 1867, una subvenció a la Diputació Provincial; aquesta institució acordà destinar-hi una partida, que s'elevà a set mil reals (Habsburgo-Lorena, 1890: 249). Per raons de moment indeterminades, un any després el col·legi no disposava del material científic necessari per a poder impartir les assignatures de física i química; de fet, en el mes d'agost de 1868, el rector de la Universitat Literària de Barcelona recordà a l'Ajuntament la necessitat d'instal·lar el corresponent laboratori perquè el centre pogués continuar amb la seua activitat acadèmica al llarg del curs 1868-1869 (AHME, 22 agost 1868). L'adquisició del material científic no fou el resultat d'una necessitat expressada per cap sector de la comunitat educativa: ni el director de l'Institut Provincial (centre del que depenia el col·legi eivissenc), ni l'Ajuntament d'Eivissa, ni el director del centre, ni el professorat, ni els pares, ni els alumnes, no ens consta que elevassin cap tipus de petició en aquest sentit; tampoc fou una proposta del petit nucli de caire burgès, que havia promogut i possibilitat la creació del col·legi. Queda constatat que el material científic s'adquirí perquè constituïa un requisit de compliment obligat per la legislació vigent, que el rector de la Universitat de Barcelona s'encarregà de recordar i fer complir. Pel que fa al laboratori de ciències naturals, sabem que, a partir del curs 1870-1871, amb la inclusió de l'estudi de la història natural i fisiologia i higiene en el currículum del centre, s'impartiren al col·legi eivissenc totes les assignatures que la legislació vigent exigia per a l'expedició del títol de batxillerat (Habsburgo-Lorena, 1890: 256). El 24 d'octubre de 1871, l'alcalde d'Eivissa sol·licità a la Diputació Provincial una subvenció destinada a l'adquisició d'unes col·leccions de zoologia i mineralogia per al centre (AGCIM, 24 octubre 1871). L'esmentada institució, tenint en compte l'informe elaborat pel director de l'Institut Provincial (AGCIM, 25 novembre 1871), aprovà, el 15 de gener de 1872, concedir un ajut que ascendí a 750 pessetes (AGCIM, 9 gener 1872).

Amb la finalitat de determinar la importància de la partida econòmica destinada a l'adquisició del material científic per al centre eivissenc, seguiré dos camins. Pel que fa al primer, compararé la dotació econòmica que es concedí per a aquest concepte a l'Institut Provincial amb la que s'assignà al col·legi eivissenc, relativitzant aquestes quantitats segons el nombre d'alumnes matriculats als dos centres el primer curs en què entraren en funcionament. Pel que fa a la segona via, compararé la subvenció aprovada per posar en funcionament el centre docent amb la destinada a l'adquisició del material científic.

a) Primera via: A l'Institut Provincial es destinaren vint-i-sis mil reals a l'adquisició de material científic (Pomar Fuster, 1990: 169); al col·legi privat de segona ensenyança d'Eivissa, com ja hem indicat, se'n destinaren set mil; és a dir, al primer s'invertí, per a aquest concepte, quasi quatre vegades més que al segon. Ara bé, el centre mallorquí era molt més important, pel que fa al nombre d'alumnes, que l'eivissenc; de fet, el primer curs en què entrà en funcionament l'Institut Balear s'hi matricularen cent noranta-tres alumnes, i el nombre de matrícules a les diverses assignatures s'elevà a tres-centes setze (ibídem: 134). Per contra, al col·legi eivissenc, el primer curs en què començà la seua tasca docent s'hi matricularen disset alumnes, i s'efectuaren trenta-tres inscripcions a diferents assignatures (Habsburgo-Lorena, 1890: 251-252). Si dividim l'import total destinat a l'adquisició de material científic pel nombre d'alumnes matriculats, obtenim que a l'Institut Balear es destinaren cent trenta-cinc reals per alumne i al col·legi privat de segona ensenyança d'Eivissa, quatre-cents dotze; és a dir, al centre eivissenc s'invertí el triple. En funció de les dades anteriorment analitzades, podem arribar a la conclusió que la quantitat destinada a l'adquisició del material de

laboratori de física i química del Col·legi de Segona Ensenyança d'Eivissa fou considerable, més encara si no oblidam que l'Institut Balear fou un dels millors dotats d'Espanya (Pomar Fuster, 1990: 169).

b) Segona via: Si comparem la subvenció aprovada per posar en funcionament el Col·legi de Segona Ensenyança d'Eivissa amb la destinada a l'adquisició del material científic, arribarem a una conclusió semblant a l'assolida anteriorment. Per al primer concepte es destinaren deu mil reals (Habsburgo-Lorena, 1890: 247) i per al segon, set mil; ara bé, si a aquesta darrera quantitat sumam els tres mil reals designats per al Gabinet d'Història Natural (ibídem: 251), obtenim que l'import total s'elevà a deu mil reals. Resulta evident que posar en funcionament un centre docent implica moltes despeses; malgrat tot, aquestes tingueren la mateixa importància que les destinades a l'adquisició del material científic, el que ens permet formar-nos una idea de la importància que s'atribuïa a l'ensenyament de la física, la química i la història natural.

Aquest fet ens deixa entreveure que, al darrer terç del segle XIX, la societat espanyola començava a ser conscient de la necessitat de potenciar l'ensenyament de la física, la química i les ciències naturals als instituts. Al països europeus més desenvolupats, la ciència era considerada com el mitjà més eficaç per alliberar el poble de la ignorància, els prejudicis i la superstició en què es trobava. L'enorme desenvolupament que experimentaren les ciències als segles XVIII i XIX portà els pensadors d'aquests segles a creure que gràcies al progrés científic es podria canviar el món, dominar la naturalesa i posar-la al servei de l'ésser humà.

En tercer lloc, és convenient preguntar-se sobre el fabricant a qui s'encarregà el material de laboratori. El 4 d'agost de 1868, el director de l'Institut Provincial, Francisco Manuel de los Herreros Schwager, encarregà el material científic a un acreditat fabricant de París, el senyor J. Salleron (ibídem: 249). Transcorreguts tres mesos i mig, arribà a Eivissa, en perfectes condicions, una capsa que pesava dos-cents quilos i que contenia els instruments de física destinats al laboratori del centre (AHME, 15 novembre 1868). El fet d'encarregar el material científic a un proveïdor francès ens permet suposar que no devia existir a Espanya cap fabricant que pogués subministrar l'instrumental requerit en igualtat de condicions; no podem oblidar l'escàs desenvolupament de la ciència a Espanya durant el segle XIX. Les comandes a proveïdors estrangers no foren una particularitat pròpia del centre eivissenc. A pesar de tot, dins dels documents classificats a «Comptes» a l'Arxiu Històric Municipal d'Eivissa he trobat algunes dades que ens permeten afirmar que, almenys, part del material científic podia ser adquirit a fabricants catalans; entre ells figuren les empreses Lascalle y Hermanos (AHME, 1865-1866) i Cabré y Casadamunt (AHME, 1869-1870).

Pel que fa al material científic adquirit, desconec quin fou, donat que en cap dels documents consultats he trobat cap inventari. El primer document d'aquest tipus que he pogut localitzar està datat el 22 de setembre de 1885; es tracta del *Catàleg dels gabinets i material científic existents en el Col·legi de Segona Ensenyança de la ciutat d'Eivissa* (AGHUB, 22 setembre 1885). Malgrat que havien passat desset anys, podem suposar que gran part del material adquirit l'any 1868 s'hi troba reflectit. De la consulta del document abans esmentat, i dels llibres d'intervenció d'entrada i sortida de cabals de la dipositària de l'Ajuntament d'Eivissa, he pogut elaborar un inventari del material científic de física i química del Col·legi de Segona Ensenyança d'Eivissa (taula 1).

TAULA 1. Material científic de física i química del Col·legi de Segona Ensenyança d'Eivissa al segle XIX

<i>Material científic</i>	<i>Curs d'adquisició</i>
1 caixa de reactius	1869-1870
1 fogó de copel·lació	1869-1870
1 baròmetre metàl·lic	1873-1874
1 joc de corrioles i polipastos	No consta
1 aparell per demostrar la força centrífuga	Ídem
1 màquina pneumàtica	Ídem
1 tub de Mariotte	Ídem
1 bomba aspirant	Ídem
1 bomba aspirant i impel·lent	Ídem
1 flascó de Mariotte	Ídem
1 termòmetre	Ídem
1 anell de S. Gravesande	Ídem
2 miralls reflectors	Ídem
1 joc de lents	Ídem
1 prisma per a la descomposició de la llum solar	Ídem
2 imants	Ídem
1 pèndul elèctric	Ídem
1 màquina elèctrica de disc	Ídem
1 electròfor	Ídem
1 tub centellejant	Ídem
1 excitador	Ídem
1 ampolla de Leyden	Ídem
1 ampolla d'armadures movibles	Ídem
1 pila de Danielle	Ídem
1 pila de Bunsen	Ídem
1 aparell per demostrar l'existència dels corrents termoeleèctrics per influència	Ídem
1 higròmetre de Saussure	Ídem

Amb quasi total seguretat, el material científic que s'adquirí amb la subvenció de set mil reals concedida per la Diputació Provincial és el que figura a la llista anterior, sense que consti el curs d'adquisició. Comprovam que amb la partida econòmica assignada es po-

gué comprar un instrumental prou complet. El laboratori de física i química del Col·legi de Segona Ensenyança d'Eivissa no era un dels millors d'Espanya, com el de l'Institut Provincial, però comptava amb una àmplia i ben dotada col·lecció de màquines i instruments.

De la consulta dels documents abans esmentats, he elaborat un inventari del material científic de ciències naturals (taula 2).

TAULA 2. Material científic de ciències naturals del Col·legi de Segona Ensenyança d'Eivissa al segle XX

<i>Material científic</i>	<i>Curs d'adquisició</i>
1 esquelet humà	No consta
8 làmines emmarcades de zoologia i botànica	1869-1870
Alguns minerals	No consta
1 microscopi	—

Si el gabinet de ciències naturals tan sols comptava amb el material anteriorment esmentat, podem afirmar que la seua dotació era mínima. Què es va comprar amb la subvenció de tres mil reals que concedí la Diputació Provincial? De la llista hem d'eliminar les vuit làmines de zoologia i botànica, adquirides abans de la concessió de la citada subvenció (15 gener 1872), i el microscopi, comprat algun temps després; només ens resta l'esquelet humà i la col·lecció de minerals. Sembla estrany que, amb tres mil reals, es compràs tan poc material, més encara si ho comparem amb el que s'adquirí per al laboratori de física i química amb una subvenció de set mil reals.

Finalment, es pot plantejar si aquest material científic s'utilitzà realment i efectivament a les classes i a les pràctiques de laboratori o, senzillament, fou convenientment emmagatzemat. Un article publicat al setmanari *La Isla* (29 novembre 1884), òrgan d'expressió del partit conservador, ens permet pensar que la primera suposició és la correcta, donat que d'altra forma no s'explicaria que denou anys després de la inauguració del col·legi a l'esmentat article s'afirmàs: «[...] el material está deteriorado, hasta el extremo de hallarse inservibles varias máquinas e instrumentos del gabinete de física, y desgarrados e ininteligibles algunos mapas y esferas; los muebles y las paredes [...]». Un altre testimoni ens l'aporta l'escriptor eivissenc Marià Villangómez Llobet, que estudià al Col·legi de Segona Ensenyança d'Eivissa a principis del segle XX; referint-se al material del centre afirmà: «A l'institut hi havia uns bancs vells, una taula gran i unes altres de petites, dues pissarres, alguns mapes.» (Villangómez Llobet, 1996: 5). En aquest succint inventari queda patent el mal estat de conservació i la manca de tot tipus de material didàctic. Quantes eren, en realitat, les màquines del laboratori de física, que es trobaven inservibles el 1884? Per quines raons s'espatllaren? Són preguntes que, per manca de documents, no poden tenir una resposta verificable. Podem suposar que si haguessin estat convenientment emmagatzemades no s'haurien fet malbé; també és impensable que, al segle XIX, es deterioràs, senzillament per negligència, un material tan valuós. Només la seua utilització a les classes i a les pràctiques de laboratori pot explicar congruentment el deteriorament al que es fa referència en l'article anterior.

La biblioteca del Col·legi de Segona Ensenyança d'Eivissa

Amb la finalitat de millorar la qualitat de l'ensenyament al Col·legi de Segona Ensenyança d'Eivissa i d'aconseguir un canvi positiu en els costums dels eivissencs, l'arxiduc d'Àustria Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena proposà, entre altres mesures, que s'instal·làs una biblioteca pública a l'esmentat centre educatiu (Habsburgo-Lorena, 1890: 257-258). Amb tota probabilitat, aquest projecte es feu realitat a principis del mes d'abril de 1873, data en què, segons Isidor Macabich Llobet, el ministre de Foment autoritzà la creació d'una biblioteca popular al col·legi eivissenc (Macabich Llobet, 1985: 106). El seu esdevenidor estigué marcat per la manca de fons econòmics i de personal qualificat. L'any 1879, gràcies a un tracte al que arribaren el professorat del col·legi i l'Ajuntament, la biblioteca pogué seguir subsistint (ibídem: 115). Aquesta solució, sens dubte provisional, no resolgué els problemes de la manca de recursos econòmics i de personal que patia; tant és així que abans de 1884 havia deixat de funcionar, tal com es desprèn de la lectura d'un article publicat al setmanari conservador *La Isla* (29 novembre 1884). Amb les poques dades amb què comptam, només podem suposar que, el 1873, es creà una biblioteca pública al Col·legi de Segona Ensenyança d'Eivissa, que, el 1879, un professor de l'esmentat centre l'atenia de forma gratuïta i que, el 1884, ja havia deixat de funcionar. En l'actualitat, els fons de la biblioteca del Col·legi de Segona Ensenyança es conserven a l'Institut d'Ensenyament Secundari Santa Maria d'Eivissa. Un catàleg d'aquest fons es pot consultar a García Ferrer (2000: 461-468).

De totes les publicacions científiques, només es conserven quatre llibres sobre agricultura; entre ells, trobam un llibre de text escrit per Marià Tortosa Picón i, enquadernats en dos volums, els més de cent números del suplement del *Petit Journal*, on es desenvolupen diferents temes d'agricultura moderna. Tampoc es conserven gaires llibres de ciències naturals: el llibre de text escrit per Ramos i Lafuente i set toms de la col·lecció d'història natural escrits per Buffon. Les publicacions que versen sobre economia s'eleven a vuit; entre elles en trobam algunes tan curioses i dispars com un manual per accedir al cos d'oficials d'Hisenda, una biblioteca econòmica d'Andalusia, un reglament de comptabilitat per a l'Exèrcit o unes conferències del Cercle de la Unió Mercantil i Industrial. Podem destacar l'interès que despertà l'economia política al llarg del segle XIX, donat que tres obres publicades el 1833, 1865 i 1874, tracten sobre aquesta matèria. No es conserva cap publicació de química, i únicament n'he trobat una de física, un diccionari d'electricitat i magnetisme escrit en francès. Dels tres llibres de matemàtiques que podem trobar, destaca una publicació d'aritmètica, destinada als alumnes d'educació primària, escrita per Linova i publicada el 1860. Les publicacions de medicina són, juntament amb els manuals d'història, les més nombroses: en total, s'eleven a trenta-vuit. La majoria són traduccions d'obres franceses, publicades durant la dècada dels quaranta.

Bibliografia

- GARCÍA FERRER, Mª N. (2000). *Historia de la educación en la Ibiza contemporánea*. Eivissa: Can Sifre.
- HABSBURGO-LORENA, L. S. (1890). *Las antiguas Pitiusas*. Vol. I. Palma: Impr. del Comercio. «La instrucción pública en Ibiza». *La Isla*, 53 (29 novembre 1884).

- MACABICH LLOBET, I. (1985). *Historia d'Eivissa*. Vol. II. 2a ed. Art. 85. Barcelona.
- POMAR I FUSTER, J. (1990). *Assaig històric sobre el desenvolupament de la instrucció pública a Mallorca*. Palma de Mallorca: Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, M. (1996). «L'Institut». *Eivissa*, 29-30, 5. Institut d'Estudis Eivissencs.

Documents

- ARXIU GENERAL DEL CONSELL ÍNSULAR DE MALLORCA (AGCIM). *Dictamen emès per la Comissió d'Instrucció Pública de la Diputació Provincial de les Balears*, lligall II-709. Està datat a Palma el 9 gener 1872.
- *Informe emès per Francisco Manuel de los Herreros, director de l'Institut Provincial de Segon Ensenyament de les Balears a petició de la Diputació Provincial de les Balears*, lligall II-709. Està datat a Palma el 25 de novembre de 1871.
- *Instància dirigida per l'alcalde d'Eivissa, Bernardo Calvet, al president de la Diputació Provincial de les Balears*, lligall II-709. Està datada a Eivissa el 24 d'octubre de 1871.
- ARXIU GENERAL I HISTÒRIC DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA (AGHUB). *Catàleg dels gabinets i material científic existents en el Col·legi de Segona Ensenyança de la ciutat d'Eivissa*, lligall 22/3/3/13. Està datat a Eivissa el 22 de setembre de 1885.
- ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL D'EIVISSA (AHME). *Fons municipals. Compte de cabals. Dipositaria de l'Ajuntament d'Eivissa. Període econòmic de 1865 a 1866. Despeses. Capítol 4t. Instrucció pública*. A: «Comptes, anys 1865 i 1866».
- *Fons municipals. Compte de cabals. Dipositaria de l'Ajuntament d'Eivissa. Període econòmic de 1869 a 1870. Despeses. Capítol 4t. Instrucció pública*. A «Comptes, anys 1869 i 1870».
- *Ofici dirigit pel director de l'Institut Balear, a l'alcalde i ajuntament constitucional d'Eivissa*. A: «Correspondència rebuda, any 1868». Està datat a Palma el 22 d'agost de 1868.
- *Ofici dirigit pel director de l'Institut Balear, a l'alcalde d'Eivissa*. A: «Correspondència rebuda, any 1868». Està datat a Palma el 15 de novembre de 1868.